

บทที่ 6

บทสรุป

“หนังสือวัดเกาะ” มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมการพิมพ์และมหรสพการละเล่นในสังคมไทย ถือเป็นวรรณกรรมตามสมัยนิยมประเภทหนึ่ง

เมื่อบรรดามิชชันนารีอเมริกันที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนานำเทคโนโลยีการพิมพ์เข้ามาในสยาม ทำให้มีคนหลากหลายกลุ่มที่เข้ามาร่วมอยู่ในกระบวนการพิมพ์นี้ด้วย ทั้งในส่วนของผู้ครอบครองต้นฉบับ ผู้จัดพิมพ์ ผู้จำหน่าย ผู้ซื้อ ผู้อ่าน โดย หมอบรัดเลย์ เป็นคนสำคัญในฐานะผู้ก่อเกิดอุตสาหกรรมการพิมพ์ขึ้นในสยาม แต่ผู้ที่ทำให้สิ่งพิมพ์แพร่กระจายไปสู่ผู้คนในวงกว้างคือ หมอสมิท สาเหตุมาจากลักษณะการพิมพ์ของหมอสมิทจะเน้นหนังสือที่มีรูปเล่มขนาดเล็ก ใช้วัสดุที่มีคุณภาพรองลงมาเพื่อให้สามารถพิมพ์จำหน่ายได้ในราคาถูก และจะพิมพ์ในปริมาณมากๆ เพื่อให้มีกำไร หนังสือกลอนจักรววงศ์ จึงแพร่หลายเป็นที่รู้จักในลักษณะการพิมพ์ของหมอสมิท

เมื่อหมอสมิทเลิกพิมพ์นิทานกลอนขาย เนื่องจากกรณีฟ้องร้องในศาลกงสุล ทำให้การพิมพ์นิทานกลอนจักรววงศ์ กระจายออกในวงกว้างสู่โรงพิมพ์ท้องถิ่นแห่งอื่นๆ ที่สำคัญคือ โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ หรือ โรงพิมพ์วัดเกาะ ซึ่งเป็นโรงพิมพ์ที่ทำให้ชื่อของ “หนังสือวัดเกาะ” เป็นที่รู้จักทั่วไป และมีความสำคัญในประวัติศาสตร์วรรณกรรมของชาติ แม้ว่าไม่ได้รับการยกย่องให้เป็นหนังสือที่ดีในความเห็นของชนชั้นนำสยามเลยก็ตาม

อย่างไรก็ตามในส่วนการใช้ “หนังสือวัดเกาะ” เป็นหลักฐานในการศึกษานั้น มีลักษณะเฉพาะที่พึงระวัง กล่าวคือแม้ว่าการเป็น “หนังสือราคาถูก” ของ “หนังสือวัดเกาะ” ในด้านหนึ่งจะเป็นข้อดีที่ทำให้หนังสือในแนวทางนี้แพร่หลายเป็นที่รู้จักทั่วไป แต่อีกด้านหนึ่งด้วยธรรมชาติของการเป็น “หนังสือราคาถูก” นี้เองทำให้เป็นปัญหาในการรักษาและส่งต่อสำหรับเป็นหลักฐานใช้ศึกษาในปัจจุบัน เนื่องจากวัสดุที่ใช้ผลิตโดยเฉพากระดาษมีคุณภาพไม่ดีนัก เมื่อผนวกกับสภาพอากาศที่ร้อนชื้นของประเทศ ทำให้กระดาษที่ถูกความชื้นเป็นอาหารอันโอชะของบรรดาแมลงคลาน เช่น ปลวก และหากเก็บรักษาไว้นานกระดาษมักกรอบหักเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยเมื่อพลิกเปลี่ยนหน้าได้ ดังนั้นเนื่องจากหลักฐานประเภทนี้มีน้อยกว่าที่ควรจะเป็น เมื่อเทียบกับหลักฐานประเภทอื่นๆ อย่างหนังสือพิมพ์ หรือวารสารนิตยสารรายต่างๆ ทั้งยังไม่มีการเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบ เช่น ไม่พบว่ามีภาพถ่ายไมโครฟิล์มในเอกสารกลุ่มนี้เพื่อเก็บรักษาไว้ ทั้งนี้สันนิษฐานว่าเกิดจากความ

เป็นหนังสือราคาถูกจึงทำให้ไม่มีผู้สนใจโดยอาจเห็นว่าเป็นของไม่สำคัญ จนทำให้อาจถูกเลือกทิ้งในลำดับต้นๆ รูปเล่มของหนังสือในด้านหนึ่งก็ส่งผลเช่นกัน การเป็นหนังสือปกอ่อนเล่มบางที่ต้องอ่านต่อกันเป็นตอนๆ หลายเล่มต่อกันนั้น ยากต่อการติดตามจับเก็บให้เป็นชุดบริบูรณ์ได้ "หนังสือวัดเกาะ" จำนวนมากที่พบจึงไม่จบบริบูรณ์มักขาดเล่มใดเล่มหนึ่งเสมอโดยเฉพาะในตอนท้าย ซึ่งจะ เป็นในกรณีของเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ โดยมาก หรือในบางกรณีพบเพียงรายชื่อให้ทราบว่ามีหนังสือเล่มนั้นๆ เท่านั้น เช่น ในกรณีของกลอนลำตัด สันนิษฐานว่าส่วนหนึ่งของ "หนังสือวัดเกาะ" ที่เหลือจนมาเป็นหลักฐานให้ศึกษาได้มาจากร้านเช่าหนังสือ ทั้งนี้เนื่องจากในตัวเล่มของหนังสือที่พบเหล่านั้นจำนวนหนึ่งมีลายมือเขียนบอกชื่อร้านที่ซื้อชวนให้นึกถึงร้านขายของเบ็ดเตล็ด ที่ทั้งชายและให้เช่าหนังสือ ดังที่ ยศ วัชรเสถียร และ เสาว์ บุญเสนอ บันทึกไว้ นอกจากนี้จำนวนมากไม่ระบุข้อมูลทางบรรณานุกรม จำนวนครั้งที่พิมพ์ และจำนวนที่พิมพ์ ทำให้ยากต่อการตรวจสอบเมื่อต้องการข้อมูลเชิงสถิติตัวเลข และข้อมูลเพื่อสนับสนุนในบางประเด็น

จากปัญหาของทั้งการเป็นเอกสารที่ไม่ได้รับการจัดว่าเป็นหนังสือที่มีความสำคัญ และ ปัญหาในตัวเอกสารนั้นๆ ส่งผลให้การศึกษาประวัติศาสตร์ของคนระดับล่างในสังคมเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก โดยเฉพาะความพยายามศึกษาถึงช่วงเวลาที่ยาวนานผ่านสุโลกสมัยใหม่ของคนระดับล่างในช่วงรอยต่อของการสิ้นสุดสมัยจารีตกับการเริ่มต้นของสมัยใหม่ กลอนลำตัดในแบบ "หนังสือวัดเกาะ" อาจเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมชิ้นหนึ่งที่สามารถใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาประเด็นเหล่านี้ได้ ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของกลอนลำตัดในช่วงนั้นมีลักษณะผสมผสานรูปแบบความเป็นร้อยกรองของเรื่องจักรๆวงศ์ๆ ที่อยู่ในโลกมุขปาฐะของชาวบ้าน เข้ากับเนื้อหาในโลกสมัยใหม่อย่างข่าวในหนังสือพิมพ์ กล่าวระบุให้ชัดก็คือว่า จากกระแสของวัฒนธรรมการพิมพ์ที่เกิดขึ้นจากบรรดามิชชันนารีเมื่อต้นรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดการพิมพ์เรื่องในแนวสารคดี และบันเทิงคดี ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองขึ้น จากปัจจัยเงื่อนไขในเวลาต่างๆ ทำให้เกิดงานการพิมพ์งานร้อยแก้ว บรรยายความเป็นสาระอย่าง ข่าว ในหนังสือพิมพ์ กับร้อยแก้วเพื่อความบันเทิงอย่าง เรื่องแปลและแปลง เรื่องสั้น และนวนิยาย และยังทำให้เกิดการพิมพ์งานร้อยกรองเชิงตำรา อย่างจินตตามณี และแบบเรียนรุ่นเก่าอย่าง มูลบทบรรพกิจ ที่มีลักษณะงานให้ความรู้เชิงสารคดี กับร้อยกรองเพื่อความบันเทิงอย่างเรื่องจักรๆวงศ์ๆ ใน "หนังสือวัดเกาะ" กลอนลำตัดคือ สิ่งที่อยู่ระหว่างกลาง และผสมผสานความเป็นสาระในส่วนเนื้อความข่าวกับลักษณะร้อยกรองเพื่อความบันเทิงแนวเรื่องจักรๆวงศ์ๆ เข้าด้วยกัน จนน่าสนใจที่จะศึกษาถึงลักษณะการใช้งานของทั้งผู้ใช้และผู้เสพกลอนลำตัดเหล่านี้ ซึ่งพบว่ามีลักษณะของการสืบทอดทัศนคติ และค่านิยมทางพุทธศาสนาและโลกทัศน์แบบไตรภูมิ และปรับ

เปลี่ยนตามบริบทของความ เฟื่องฟูของระบบเศรษฐกิจการค้าส่งออกข้าว ซึ่งความเฟื่องฟูของระบบเศรษฐกิจดังกล่าวได้เปิดขยายพื้นที่เพาะปลูกในเขตภาคกลางเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับสามัญชนที่มาจากกรยกเลิกระบบไพร่-ทาสเดิมแล้วจำนวนหนึ่งได้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจนี้ และบางส่วนมีกำลังจับจ่าย จากหลักฐานที่ศึกษาพบความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายชนสงฆ์อันเกิดจากเศรษฐกิจการค้าส่งออกข้าว กับปริมาณการขาย "หนังสือวัดเกาะ" ที่มากจนสังเกตได้ชัดในช่วงเก็บเกี่ยว จนน่าเชื่อว่าจำนวนมากของคนกลุ่มนี้จะนิยมเสพ "หนังสือวัดเกาะ" และยังมีความสนใจต่อสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว โดยเฉพาะข่าวสารข้อมูล อย่างไรก็ตามโลกทัศน์ในแบบเดิมยังคงมีอิทธิพลทางความคิดต่อคนกลุ่มนี้ ซึ่งไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ การเสพข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ทำได้ไม่สะดวก ดังนั้นจึงมีการแปลงเนื้อหาของข่าวให้อยู่ในรูปร้อยกรองที่คุ้นเคยในการอ่านเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ มาอยู่ในรูปของกลอนลำตัดตามความนิยมในสมัยนั้น เพื่อให้สามารถนำไปแปลงเล่นในสื่อหรือในมหรสพการละเล่นอื่นๆ อย่างละคร หรือเพลงได้ง่าย

ด้วยคุณลักษณะของ "หนังสือวัดเกาะ" ที่มีลักษณะเป็นวรรณกรรมสมัยนิยม ซึ่งต้องเอาใจตลาดและผู้ซื้อ ผู้อ่าน เมื่อมาถึงช่วงเวลาที่ความนิยมในการเล่นลิเกลำตัดมีมาก "หนังสือวัดเกาะ" จึงได้ปรับเปลี่ยนมาพิมพ์กลอนลำตัดจำหน่ายบ้าง ตามความสนใจของผู้คนในขณะนั้นที่ต้องการอยากจะทราบข่าวสารในลักษณะที่เหมือนเป็นความบันเทิงอย่างหนึ่งในโลกมุข-ปาฐะ ชาวจึงถูกแปลงให้มีลักษณะที่สอดคล้องกับโลกมุขปาฐะนั้น และยังเป็นการแข่งขันกับเรื่องอ่านเล่นร้อยแก้วแนวใหม่ที่รับมาจากตะวันตก ซึ่งเป็นที่นิยมในกลุ่มผู้อ่านรุ่นใหม่ที่นับวันได้เข้าศึกษาในระบบโรงเรียนในระดับสูงมากยิ่งขึ้นและมีความสนใจต่อเรื่องแนวใหม่นี้อย่างมาก เพื่อรักษาตลาดของตนไว้

เมื่อมีการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อผลิตคนเข้าในระบบราชการเกิดขึ้น ได้สร้างคนรุ่นใหม่ที่มีลักษณะวิธีคิดและค่านิยมต่างไปจากเดิมโดยรับอิทธิพลตะวันตก และความนิยมในเรื่องอ่านร้อยแก้วแบบนวนิยาย จึงทำให้ "หนังสือวัดเกาะ" เริ่มถูกเบียดขับออกไปจากการเลือกเสพของคนรุ่นใหม่ ตามลักษณะสังคมที่กำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ช่วงต้นสมัยใหม่ ซึ่งอาจไม่เท่ากันในแต่ละท้องที่แต่ละภูมิภาค ขึ้นกับปัจจัยและเงื่อนไขในที่นั้น

ยังมีบางประเด็นในความสัมพันธ์ระหว่าง "หนังสือวัดเกาะ" (โดยเฉพาะเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ) กับ นวนิยาย เนื่องจากความแพร่หลายอย่างมากของ "หนังสือวัดเกาะ" เชื่อว่าย่อมส่งอิทธิพลต่อนวนิยายทางใดทางหนึ่ง มีนวนิยายกลุ่มหนึ่งที่มีคุณลักษณะใกล้เคียงกับ "หนังสือวัดเกาะ" ในลักษณะของการถูกเหยียดจากคนชั้นนำที่มีการศึกษาสูง แต่กลับได้รับความนิยมในหมู่ชาวบ้าน มี

ยอดพิมพ์เป็นจำนวนมาก แต่ไม่ทราบจำนวนที่แน่นอนของปริมาณผู้ซื้อผู้เสพ ซึ่งอาจเสพผ่านการ
ซื้ออ่านโดยตรง หรือเช่าจากร้านหนังสือเช่าที่ให้บริการ หรือเสพผ่านสื่ออื่นๆ เช่น ละครวิทยุ
ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ โดยมีโครงเรื่องหลักใกล้เคียงกับเรื่องในแนวจักรวาลต่างๆ นั่นคือสิ่งที่
เรียกว่า "นิยายน้ำเน่า" ลักษณะที่ใกล้เคียงกันในหลายประการของ "หนังสือวัดเกาะ" กับ "นิยาย
น้ำเน่า" นั้นอาจไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่แท้ที่จริงแล้วอาจเป็นภาพสะท้อนของวัฒนธรรม
ราษฎร์หรือโลกของชาวบ้านที่ยังดำรงอยู่แม้เข้าสู่ช่วงสมัยใหม่แล้วนั่นเอง